

Балалайка

Євген Гуцало

Відтоді, як Іванові Гуньці дали в колгоспі коней і воза, він перестав упізнавати своїх недавніх товаришів, з якими ще тиждень тому лазив по чужих садках за яблуками, по сусідських городах за огірками. Коли стрічав хлоп'ячий гурт на вулиці, посмикував віжками, прицмокував, батіжок його так і шугав над гнідими спинами,— і балакучий драбиняк, гуркочучи вихлястими колесами, хвацько проскакував уперед, вкутуючись їдкою курявою. Хлопці зупинялися, вражені, і в їхніх очах ще довго літав замашний батіг із чорною китичкою.

Ще коней у Гуньки не було, ще й не збирався ніхто йому давати їх, а батога вже він мав. Пужално — вишневе, а сириці не знайшов, то порізав новенького паска; оту ж китичку стулив із хромової халявки старого черевика, який уже й не годився ні на що. Батіг стояв у Гуньки в сінях за дверима, а коли хлопець ішов куди, то брав із собою. Майстерно навчився цьвохкати, особливо в дощ по мокрій траві: звук тоді здавався схожий на постріл.

Дмитро Жос, дивлячись на Гуньку, якому так пощастило з кіньми, захотів і собі мати батога. Найлегше, звичайно, вдалося розжитись на пужално: пішов у садок, вирізав замашну вишневу гілку, пообрізав сучки,— і готове. Сириці теж ніде не міг добути, то взяв клоччя, посукав тоненькі мотузочки, посмолив їх старанно, понав'язував гудзи на кінці, щоб дошкульніше приставало. А китичку? Китичку Дмитро давно вже приготував, покраявши на неї жовтий шкуратик, що валявся в ковбашці. Дуже гарний вдався батіг, цьвохкав різко, весело. Тільки Дмитро не виходив з ним нікуди — боявся, що насміхатимуться з нього або й заберуть. Більше на своєму обійсті тим батогом тішився, стьобав бур'яни. Так, бувало,, намагається пужалном, що мокрий, хоч сорочку викручуй.

— Ото ти так хліб заробляєш? — гнівалася мати, повернувшись увечері з поля.— А дурнішого не можеш придумати?!

— Самі придумайте,— бурчав упівголосу син.

— Ще й огризається! Нащо мені таке ледащо здалося? Ні до чого в тебе руки не лежать, наче не своєї матері син.

— А чиєї, як не своєї?

Таки й справді, ні до чого руки в нього не лежать. От хоч би парубкування. Якось вони з Гунькою, коли ще в того коней не було, пішли до клубу. Кіно те в них завжди опівночі, а то й пізніше починають пускати, бо завжди движок не заводиться, а перед кіно — танці. Дівчата з дівчатами танцюють під гармошку, а потім хлопці, як захочуть, то розбивають пару. Буває, що так ніхто з хлопців не розіб'є жодної пари, то дівчата весь вечір самі й протанцюють. А хлопці стоять осторонь, регочуть і тільки ухкають, що аж темрява стогне.

От Гунька й каже Дмитрові:

— Давай розіб'ємо... Ти з Ганною підеш танцювати, а я — з Антоніною.

Втиснулися вони в колотнечу, ледве пробрались до пари, яку давно вже запримітили. Смикають дівчат за рукави, а вони молотять чобітьми пилюку, їх і не бачать. Ну, Гунька й відійшов учасно, а Дмитро візьми й ще раз смикни Ганну за полу. Тут вона як звинеться, як ляпне його важкою долонею по щоці:

— Ану спати! Кури давно на сідалі, а ти що тут забув? Га?

Дмитро, отетерівши, з місця не міг зрушити. А дівчина, неабияк ображена тим, що парубки до неї не підступаються, а так, недолітки різні за рукави смикають, далі посіювала:

— І не дивися спідлоба, не басуй, бо як спушу штаненята, як візьму кропиви...

Відтоді Дмитро більше не парубкує. Та й у: кіно перестав ходити, бо тільки наблизиться до клубу, а хто-небудь уже кричить: "Іди, йди, тут Ганна тебе шукає!" І коли Гунька одного разу сказав йому, що найкраще тепер живеться в приймаках, бо й хати не треба своєї зводити і на все готове пристаєш, то Дмитро відповів похмуро:

— Приставай, коли хочеш, а мене не підбивай.

— Тю, дурний! Чого ж це?

— Бо не вийшло з мене парубка, то не вийде й приймака.

— Головне в цьому ділі що? — повчав Гунька. — Головне в цьому ділі догодити тещі, а вона вже постеле тобі й покладе...

— Знаєш, не хочеться щось...

— Ет, отак і пропадеш старим парубком. А міг би людиною стати, якби розумних слухався.

А ще як дали Гуньці коней у колгоспі, то й зовсім махнув він рукою на свого колишнього товариша. Дмитро спершу заздрихав йому, але заздрощі не помагали, і він зробив ото батога, щоб і собі в люди вибитись. Але батіг чомусь не помагав, як і не помагала китичка з жовтого шкуратика. Посилали Дмитра на всякі роботи, навіть до волів ставили, було таке, але щоб коней доручили...

І Дмитро надумав дістати балалайку. Перебирати струни давно вже навчився, знав кілька мелодій, а іноді щось таке награвав, що не втямиш — сам придумав чи в когось перейняв... Думав, думав, де ж роздобути інструмент, і надумав до дядька Бандуристого йти. Бандуристий у сільраді за секретаря. Сам невеличкий, лице схоже на стару печерицю, а співомовки Степана Руданського ого як уміє читати! Є в нього кілька старих-престарих мандолін, балалайка, гармошка й блискуча труба. На трубі він грає, коли його на похорони кличуть, а гармошку бере на весілля чи на толоку. І непогано живеться чоловікові: коли радість у людей — то і йому не гірко, а коли біда в кого — Бандуристий пожуриться разом з усіма, пограє на трубі, — щось і тут перепаде.

— Дядьку, — мовив Дмитро, — а що я вам скажу?

— Та, мабуть, скажеш-таки щось, — відповів Бандуристий, і зморшки на його лиці застигли.

— Віддайте мені балалайку.

— А хіба вона твоя?

- Ваша, але віддайте.
- Що ж ти з нею робитимеш?
- Та вже зроблю щось.
- А все-таки?
- Зроблю щось...
- А ти за мене відпасатимеш чергу в череді?
- Відпасатиму...

Балалайка була стара, на три струни, зовсім нікудишня, видно, Бандуристий давно вже на ній не грав. Але все те мало турбувало Дмитра. Він радів, що має нарешті власну балалайку. А струни? Тс-с, хіба так важко самому знайти та припасувати? Знайшов кабель, повитягував тонесенькі жилки співучого дроту — от уже й струни.

Довго не міг дочекатися першого весілля. Але таки дочекався. Щоправда, бігти не поспішав, а коли вже почув музику, тоді взяв під пахву свою балалайку і неквапно подався. На лаві під загатою сидів Бандуристий з гармошкою та ще якийсь чужий чоловік — видно, з сусіднього села,— котрий грав на трофейному акордеоні. Дмитро спершу стояв осторонь, не наважуючись підійти, а потім, коли посутеніло, бочком-бочком почав підступати до музик. Став, опустивши голову, взявся бренькати. Спершу зовсім несміливо бренькав, що й не чув ніхто, а згодом усе голосніше, завзятіше. Бандуристий обернувся до нього, уважно подивився і підморгнув. Мовляв, грай, хлопче, де наше не пропадало! Дмитро й зовсім підвів голову.

Прийшли кликати музик до хати. Вони встають, ідуть зі своїми інструментами, а Дмитро теж у гурті, бо в нього ж теж, либонь, інструмент, а не казна-що, бо він хіба для себе грав, а не для всіх?!

Садовлять і Дмитра за стіл, а Бандуристий штурх його ліктем під бік та й питає хитрувато:

- Гарна балалайка, еге?
- І підморгує лукавим оком.

Ну, після того першого разу Дмитро завжди вже ходив по весіллях. Щоправда, не запрошували його, але хіба ж він балалайку для себе діставав чи для того, щоб вона лежала? Не платили йому, як іншим, але ж голодний ніколи не був. Траплялося, що шматок коровай матері приносив, усе з порожніми руками не повертався додому. Сите й веселе життя почалося для нього, мати не лаяла за байдикування. А Ганна, з якою він хотів колись потанцювати, навіть усміхнулась йому одного разу. Подумаєш, ніби та її усмішка комусь потрібна!

А Гунька Іван згадав їхню колишню дружбу. Прийшов одного разу у двір, хвастався, що скоро самого голову колгоспу возитиме, бо не кожен їздовий з ним і зрівняється. Випросив у Дмитра балалайку — мовляв, на кілька днів, бо закортіло пограти. Взяв, а віддавати не віддає, коли ж проїжджає вулицею, одвертається. Ходив Дмитро до нього додому, та все не заставав. Аж поки недільного досвітку застав-таки.

- Яку балалайку? — здивовано спитав Гунька.
- Мальовану!

— Нічого я в тебе не брав.

— Та я до тебе не лясчачи прийшов, а по ділу.

— А хіба вона в тебе була?

— Пожартував — і годі. Бо нічого більше не дам,— нетерпеливо Дмитро.

Гунька повернувся й мовчки зник у хаті. За хвилю вийшов — тримав у руках не балалайку, а саме тільки цурпалля з обірваними струнами.

— Твоя? — запитав, і очі його звузилися, стали ледь помітними щілинками, з яких поблискує не погляд, а гострі ножі.

— Ти в мене таку брав?..— тільки й видушив Дмитро.

— Бери, бо й цієї не дам.

Дмитро подався геть. Гунька щось кричав йому, але він не чув. Пелена туману заслала очі, а губи тремтіли, і їхній дрож не можна було вгамувати. Повернувся додому, вхопив за дверима батіг — і, вискочивши надвір, шмагав усе, що бачив. Посічене листя шматтям сіялося під ноги, а з трави зелена січка розліталась, і кров зелена бризкала.

Що було робити? Знову піти до Бандуристого й попросити в нього мандоліну? Мовляв, у вас дві, то мені одну дайте? Але ж не дасть. Скаже, коли балалайки не вберіг, то й мандоліни не вбереже. Скаже, що так Дмитро йому всі інструменти переламає, що скоро гармошку попросить, а там і трубу. Е, ні, такого сорому він не стерпить.

А що, коли зробити барабан?

Додумавшись до такого, аж підскаочив. Таки не дурна в нього голова, таки є там трохи олії. Та що там трохи — олії там вистачить. А й справді — барабан! З барабаном він теж буде людиною, теж не пропаде. Що таке балалайка? Тринди-ринди та й годі, з нею на похорон не підеш, а з барабаном можна й на весілля ходити, і на похорон. Трум-трум-трум! І він узявся бити себе кулаками в живіт і, надимаючи щоки, викрикував оте своє "трум-трум-трум!".

Насамперед — брязкальця. Навіть і не задумувався, з чого їх робити, бо й так ясно, що із снарядних гільз. Бо хіба мало й досі їх валяється по ровах? Надибав кілька гільз, поодбивав зубилом денця, потім порозрізував рурки, повирівнював; далі вже й брязкальця почав вирубувати. Славні повиходили, жовті й дзвінкі!

І решето старе, в якому квочка вже не перший рік курчат висиджує, також знадобиться! Він на нього шкіру натягатиме. Трам-там-там! І чого тільки він раніше не додумався до цього? Якби додумався, давно мав би і балалайку, і барабан! Трам-там-там!

Брязкальця були, решето було. За колотушками діло не стане — виріже з дуба чи ясена. От тільки шкіру де взяти? Бо не всяка шкіра годиться. Можна було б з теляти, але хто ж це йому дасть теля на барабан? Ніхто не дасть, це вже так,— і хлопець зітхнув.

Зітхнув, а рот закрити забув. Рудий собака — добродушний капловухий Бородай — стояв за тином і лушпив зубами бліх. Дмитро поволеньки, запобігливо всміхаючись, підійшов до тину й покликав собаку. Той підбіг, поклав лапи на вориння, ошкірився.

— Який же ти волохатий, Бородай,— затіяв із ним розмову.— Це ж тебе блохи

кусають, і жарко, і реп'яшня всяка чіпляється. Еге?

Бородай ствердно гавкнув і лизнув йому руку.

— Це ж ти голодний завжди, бо ніхто тебе не годує, всі б'ють, нема де переночувати.

Бородай знову гавкнув, наче згоджувався. Дмитро виніс йому цвілу скоринку, яку собака зловив на льоту.

— Еге ж, клацаєш як! Ану ходімо в сіни, там товчена картопля є в кориті, наїсишся.

І заманив Бородая в сіни. Але як тільки зачинив двері, собака одразу наїжачив шерсть. І погрозово загарчав. Дмитро хотів накинути йому на шию мотузок, але Бородай гаркнув так, що в хлопця в грудях похололо.

— Чого ж ти сердися, барабанчику мій? Чого? Я нічого тобі не збираюся робити. А ти думав, що хочу шкуру злупити? Та ні, хіба я такий безжальний...

Змушений був випустити Бородая. Бо що не кажи, а таки поспішив. Спочатку треба приручити собаку, а потім уже... Ну, нічого, час іще є. Сьогодні кинув скоринку, завтра — картоплину, післязавтра борщу в черепок насипле, а там і на мотузок посадить, а треба буде, то мотузок так затягне, що...

Наступного дня розшукував Бородая по всьому селу. Приблудний він, без господаря, то й забіг, мабуть, під три вирви, бо ж налякався. Ет, не вміючи Дмитро до нього підійшов, без хитрості... Тільки про це подумав, як у глинянику, за млином, почув чи то гарчання, чи то скімлення. Заглянув у яму, а там Бородай лежить, позирає сумними очима. І лапу витягнув перед собою закривавлену, мухи над нею рояться.

— Хто ж це тебе переїхав? — прошепотів Дмитро й відчув, як занило в грудях од жалю до цього гультіпаки.

Бородай тільки хвостом крутнув. Хлопець скочив до нього вниз, почав оглядати рани. І скрикнув раптом:

— Та в нього обидві лапи перебиті!

Відтоді Бородай жив у нього вдома. Заніс його на руках, промив рани, гусячого жиру дістав, змащував, подорожника прикладав. Бородай ходити не міг, але пересувався поповзом, повеселів. "Ось він і приручений,— думав хлопець,— хай ще трошки оклигає, а там..." І він надув щоки, затумкав так, наче справжній барабан обізвався.

Невдовзі Бородай уже потроху міг ходити. Поскаче на трьох, а потім сяде й сидить. Знову поскаче, знову посидить.

— От і не пропали, еге ж? — звертався до нього Дмитро.— Тільки ж ти не тікай від мене, добре?

Одного разу, коли матері не було вдома, узяв мотузок, яким тягали воду з криниці, і один кінець прив'язав до груші. Потім посередині зробив зашморг. І добре натер його милом. Бородай стояв поруч, приглядався до того. Дмитро погладив його, а потім накинув зашморг на шию. Бородай затанцював, далі приліг на землю, віддано дивлячись на хлопця.

— Ну,— сказав той, беручи в руки вільний кінець мотузка,— зараз я тебе ще з цього

боку прив'яжу.

Бородай, здається, вірив кожному його слову. Лежав спокійно, тільки хвіст його то догори злітав, то на траву падав. У горлі в хлопця раптово пересохло, і він запитав:

— Ну, ти на мене не сердишся, ні?

Собака, либонь, не сердився, бо хоч би тобі гавкнув!

— От і добре,— мовив Дмитро.— Ти тільки не бійся. Це зовсім не страшно. Ось я натягну за цей кінець — і все. Не будеш скакати? І скавучати не будеш? Не скачи й не скавучи, бо я ж твої лапи вилікував...

Бородай весело поглядав і все бив хвостом.

— Он який ти слухняний! — похвалив хлопець, але в голосі його не чулося радості. Треба було вже тягнути, чи що, проте руки в Дмитра не піднімалися. Ну наче то були не його руки, а чужі. Раптом мрія про барабан зовсім поблякла. І нащо він йому здався? Жив досі без барабана, то й далі проживе.

Хлопець по-справжньому зрадів цій думці. Кинув мотузок, нахилився до Бородая.

— Ну, твоє щастя,— сказав,— що той барабан мені зовсім не потрібен. Обійдемося, правда?

Бородай витягнув голову з мотузка, скочив Дмитрові на груди.

— Ти не боявся, бо знав, що лихого тобі не заподію. Чого б це я мав тебе кривдити, еге?

А балалайку в Гуньки таки забрав. Пересердився — пішов і забрав. Зумів сам полагодити й струни нові познаходив. Дві басові дав йому сам Гунька — мовляв, для тебе ж випросив у людей, а ти вже казна-що про мене подумав.

Та й ходив із тією балалайкою по весіллях разом із Бородаєм.